

Panteia

Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Aandacht voor het MKB in het bedrijvenbeleid

Yvonne Prince en Paul van der Zeijden

Zoetermeer, mei 2015

ISBN : 978-90-371-1140-8
Rapportnummer : A201438

Dit onderzoek is gefinancierd door het programmaonderzoek MKB en Ondernemerschap
(www.ondernemerschap.nl)

referentie nummer	YP/C10791/2014/0061
publicatie	Mei 2015
aantal pagina's	32
e-mail adres auteur	y.prince@panteia.nl
adres	Panteia Bredewater 26 Postbus 7001 2701 AA Zoetermeer Nederland Tel: +31 79 322 20 00

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with Panteia. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of Panteia. Panteia does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Het bedrijvenbeleid	7
2.1	Bedrijvenbeleid op hoofdlijnen	7
2.2	Aandacht voor het MKB	8
2.3	Budgetverdeling	11
3	Drie regelingen nader beschouwd	15
3.1	WBSO: Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk	15
3.2	GO: Garantie Ondernemingsfinanciering	20
3.3	MIT (MKB-Innovatiestimulering Topsectoren)	23
4	Conclusie	27
	Bijlagen	29
Bijlage 1	Literatuur	29

1 Inleiding

Het midden- en kleinbedrijf (MKB) speelt van oudsher en in samenspel met het grootbedrijf (GB) een belangrijke rol in de Nederlandse economie. Deze rol wordt door de overheid ook erkend. In het beleidsinstrumentarium van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) wordt dan ook (specifiek) aandacht besteed aan het MKB. Het doel van dit onderzoek is om aan te geven in welke zin en in welke mate dat het geval is.

In dit rapport wordt beschreven welke aandacht het MKB in het bedrijvenbeleid van EZ krijgt, en in drie beleidsinstrumenten in het bijzonder. Daartoe wordt in hoofdstuk 2 het bedrijvenbeleid in vogelvlucht beschreven en wordt vervolgens uitgebreid ingegaan op de aandacht die in dit beleid aan het MKB besteed wordt. Ook wordt aangegeven welk deel van het budget naar het MKB gaat.

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens ingezoomd op de volgende drie beleidsmaatregelen, zodanig geselecteerd dat zij enigszins verspreid zijn over het bedrijvenbeleid:

- Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO): een generieke maatregel ter stimulering van Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O, ofwel R&D).
- Garantie Ondernemingsfinanciering (GO): een generieke maatregel gericht op ondernemingsfinanciering.
- MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT): een regeling die beoogt het MKB meer bij de innovatie-activiteiten van de topsectoren te betrekken. Deze regeling maakt onderdeel uit van het topsectorenbeleid dat specifiek gericht is op de topsectoren.

Voor elk van deze maatregelen wordt ingegaan op de aanleiding, doel, inhoud en doelgroep van de regeling. Voorts worden monitorgegevens gepresenteerd over budget, benutting en (MKB-)gebruik van de regeling. En indien een evaluatie van de regeling is uitgevoerd, beschrijven we kort de resultaten, en lichten we de relevante MKB-aspecten eruit, zoals bereik en effecten.

Tot slot bevat hoofdstuk 4 de conclusies.

2 Het bedrijvenbeleid

In dit hoofdstuk wordt op basis van bestaande beleidsdocumenten eerst in hoofdlijnen ingegaan op het bedrijvenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken dat in 2011 van start is gegaan, om vervolgens te beschrijven welke aandacht er in dit bedrijvenbeleid aan het MKB wordt besteed. Afgesloten wordt met de budgetverdeling.

2.1 Bedrijvenbeleid op hoofdlijnen

Bedrijvenbeleid van start in 2011 met twee sporen van beleid

In 2011 is het nieuwe bedrijvenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken van start gegaan. Het nieuwe bedrijvenbeleid valt uiteen in twee sporen: generiek beleid dat gericht is op alle bedrijven en specifiek beleid dat gericht is op negen topsectoren (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011).

Het generieke spoor richt zich op het creëren van goede condities en randvoorwaarden waaronder alle bedrijven in Nederland goed kunnen presteren, ongeacht hun bedrijfsomvang of de sector waarin ze actief zijn. Het betreft onder andere fiscale maatregelen die innovatie-activiteiten van bedrijven stimuleren, vermindering van regeldruk, en krediet- en garantiestellingen voor het MKB. Dit beleid is erop gericht om bedrijven te laten innoveren, investeren, groeien en exporteren.

Het tweede spoor is beleid dat specifiek op negen topsectoren gericht is. Deze negen topsectoren¹ zijn sectoren waarin Nederland internationaal sterk, innovatief en kansrijk is. Doel van het topsectorenbeleid is om in gezamenlijkheid van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen alle middelen en expertise te bundelen om nieuwe kennis te ontwikkelen en exploiteren, zodanig dat deze sectoren hun sterke innovatieve en internationale positie kunnen handhaven en verder uit kunnen bouwen. Voor elke topsector is een zogeheten topteam samengesteld. Een topteam bestaat uit een boegbeeld uit het bedrijfsleven, een MKB-ondernemer, een wetenschapper en een topambtenaar.

Topsectorspecifieke agenda's ten aanzien innovatie, onderwijs, internationalisering en regeldruk worden in publiek-private samenwerking opgesteld en uitgevoerd. Binnen de topsectorenaanpak spelen de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) waarin ondernemers en wetenschappers van de negen topsectoren samenwerken, een belangrijke rol; zij zoeken naar manieren om vernieuwende producten of diensten op de markt te brengen. Op het gebied van onderwijs en arbeid zijn in de afgelopen jaren de eerste resultaten van de 'human capital' agenda's zichtbaar geworden in de vorm van Techniekpact en vervolgens de oprichting van 14 Centra voor Innovatief Vakmanschap in het MBO en 18 Centers of Expertise in het HBO waarin ondernemers, wetenschappers, docenten en studenten samenwerken aan de bevordering van de kwaliteit van het technische beroepsonderwijs. De topsectoren hebben aangegeven hoe de buitenlandactiviteiten van de Nederlandse overheid optimaal aan kunnen sluiten bij de in kaart gebrachte internationaliseringsprioriteiten en -behoeften van de topsectoren. Naast de regeldrukaanpak in het generieke spoor van het beleid, wordt maatwerk per topsector geleverd met actieplannen die aansluiten bij de regeldrukagenda's van de topsectoren (zie Ministerie van Economische Zaken, 2013a).

¹ Agri & Food, Chemie, Creatieve industrie, Energie, Hightech systemen en materialen, Life sciences & health, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, en Water.

Het nieuwe bedrijvenbeleid kenmerkt zich ten opzichte van het voorgaande beleid in de vorm van meer fiscale regelingen, minder subsidies, meer risicokapitaal, meer publiek-private samenwerking en meer private bijdragen (Ministerie van Economische Zaken, 2014b, p. 10).

Centrale ambities van het bedrijvenbeleid

Bij de start van het nieuwe bedrijvenbeleid zijn drie centrale ambities geformuleerd, waarvan er twee in 2020 en een in 2015 bereikt moeten worden (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011):

1. Nederland behoort in 2020 tot de top 5 van kenniseconomieën in de wereld.
2. In 2020 zijn de Nederlandse R&D-inspanningen toegenomen tot 2,5% van het BBP.
3. In 2015 participeren publieke en private partijen voor meer dan 500 miljoen euro in de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's), waarvan ten minste 40% gefinancierd wordt door het bedrijfsleven.

In de Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2014 wordt aangegeven dat het bedrijvenbeleid drieënhalf jaar na de start op koers ligt (Ministerie van Economische Zaken, 2014a, p. 3).

Jaarlijkse voortgangsrapportages en monitoring

De aftrap en inhoud van het nieuwe bedrijvenbeleid staat beschreven in de beleidsnota 'Naar de top. Het bedrijvenbeleid in actie(s)' (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011). Het bedrijvenbeleid is in de afgelopen jaren nauw gevolgd. Sinds 2012 verschijnt er jaarlijks een Voortgangsrapportage van het bedrijvenbeleid en sinds 2013 wordt deze voortgangsrapportage vergezeld van de Monitor Bedrijvenbeleid. De laatste voortgangsrapportage en monitor zijn verschenen in oktober 2014. Deze rapportages en monitoren geven inzicht in de stand van zaken van het bedrijvenbeleid, en bieden aanknopingspunten om eventueel bij te sturen en inhoudelijke accenten te verleggen.

2.2 Aandacht voor het MKB

Aandacht voor het MKB bij de start van het bedrijvenbeleid

In de startnota van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2011) over het nieuwe bedrijvenbeleid wordt aangegeven waarom aandacht voor het MKB gewenst is. 'Ondernemerschap is een speerpunt in de agenda's van alle topsectoren. Breed wordt aandacht gevraagd voor het belang van het MKB, innovatieve starters en doorgroeiende bedrijven. En voor knelpunten waar ondernemers tegenaan lopen.' (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011, p. 16). In de afgelopen jaren is het aantal ondernemers in Nederland flink toegenomen en daarmee behoort Nederland tot de meest ondernemende landen in Europa, maar Nederland blijft internationaal achter wat betreft jong innovatief ondernemerschap en snelgroeiende bedrijven. Daarom wordt er – mede op advies van de topteams - in het bedrijvenbeleid nadere aandacht besteed aan ambitieuze ondernemers en snelgroeiende bedrijven. Het zijn ook de startende, innovatieve en snelgroeiende MKB-bedrijven die lastig aan financiering kunnen komen, waarvoor in het beleid gewerkt wordt aan ruimere mogelijkheden voor financiering van hun bedrijfsactiviteiten. Voor de internationaliseringsactiviteiten van MKB-bedrijven blijft het startersinstrumentarium gericht op nabije markten bestaan, omdat deze markten voor een groot deel van het MKB van groot belang zijn.

Een voorbeeld van de rol van het MKB bij innovaties vinden we bij de benoemde acties in de topsector Agri & Food (zie Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011, p. 44). Daarin wordt aangegeven dat de koplopers in het MKB die als eerste nieuwe kennis toepassen cruciaal zijn voor de uitrol van innovaties naar een grotere groep bedrijven.

Innovatie van het MKB stimuleren want het MKB is nodig bij doorbraken van morgen

In de beleidsbrief 'Bedrijvenbeleid in uitvoering' van april 2012 wordt ook aangegeven dat het innovatieve MKB nodig is voor valorisatie. 'Het MKB zorgt zelfstandig en in wisselwerking met grote bedrijven voor de doorbraken van morgen en is gebaat bij samenwerking en kennisdeling' (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2012a, p. 5). Daarom worden de innovatieve activiteiten van MKB-bedrijven op verschillende manieren gestimuleerd, niet alleen via het generieke instrumentarium als de WBSO, RDA en het Innovatiefonds MKB+, maar ook op enkele specifieke manieren. De minimale projectomvang voor het Innovatiekrediet wordt verlaagd van 3 naar 1,5 ton euro, organisatie van MKB-loketten en verhoging van de betrokkenheid van het MKB bij de op te richten Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) die in de topsectoren een belangrijke rol gaan spelen, de InnovatiePrestatieContracten (IPC's) worden aangepast om samenwerking en innovatie in het MKB te versterken en de toegang van kennis voor het MKB te vergemakkelijken, en starten van een pilot in de topsector Agri & Food gericht op MKB-valorisatie (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2012a).

Ruim baan voor ondernemers

Daarnaast geeft de beleidsbrief 'Bedrijvenbeleid in uitvoering' van april 2012 een overzicht van het beleid dat erop gericht is om ruim baan aan ondernemers te geven. Het betreft het stimuleren van ondernemerschap en ondernemendheid, financiering voor innovatie via het Innovatiefonds MKB+ (waaruit innovatieve bedrijven risicokapitaal en leningen kunnen verkrijgen) en via fiscale regelingen als de WBSO, minder regeldruk en meer gemak met regels o.a. door de inzet van ICT, een focus op internationaliseringskansen, en het stimuleren van innovatie via innovatiegericht inkopen door de overheid (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2012a). Deze beleidslijnen worden in de Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid in uitvoering van 3 september 2012 verder uitgewerkt (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2012b).

Aangrijpingspunten voor gericht beleid voor het MKB

In de Monitor Bedrijvenbeleid 2013 wordt in de capita selecta specifiek ingegaan op het MKB: op onder andere de relevantie van het MKB, de stand van zaken in het MKB qua arbeidsproductiviteit, structurele knelpunten voor het MKB, en het beleidskader voor het MKB. 'Jonge, nieuwe bedrijven kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de groei van de arbeidsproductiviteit. Enerzijds doordat ze nieuwe innovatie op de markt brengen, en anderzijds doordat ze andere bedrijven, die al op de markt actief zijn, prikkelen om te innoveren. Beide wegen leiden tot hogere productiviteit' (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p. 96). Daarnaast levert het MKB een belangrijke bijdrage aan de werkgelegenheid, investeringen en toegevoegde waarde in Nederland. De Monitor Bedrijvenbeleid 2013 laat ook zien dat het MKB een lagere arbeidsproductiviteit kent dan het grootbedrijf, maar dat het Nederlandse MKB anderhalf keer productiever is dan het gemiddelde van het Europese MKB.

MKB-bedrijven worden geconfronteerd met hogere vaste en transactiekosten dan het grootbedrijf. Ook hebben kleine en/of jonge bedrijven minder track record en minder onderpand dan het grootbedrijf, hetgeen tot knelpunten kan leiden bij het aantrekken van financiering. Omdat bepaalde knelpunten vaak in sterkere mate spelen voor kleine(re) bedrijven, ziet het ministerie van Economische Zaken aangrijpingspunten voor gericht beleid voor het MKB (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p. 99). In 2014 is de eerste schijf van de WBSO-regeling om R&D door MKB-bedrijven te stimuleren verlengd van 200.000 naar 250.000 euro. Het tarief in de eerste schijf is daarbij verlaagd naar 35%. Naast de generieke regelingen – waaronder de WBSO – waar het MKB gebruik van kan maken zijn er ook regelingen met een specifieke focus op het MKB zoals de volgende. SEED is een durfkapitaalregeling voor (investeerders in) creatieve en technostarters, BMKB maakt bancaire kredietverlening aan het MKB makkelijker, de garantieregeling Garantie Ondernemingsfinanciering (GO) heeft grote relevantie voor het MKB, het MKB is vertegenwoordigd in de topteams, de TKI's hebben een MKB-loket, en om de betrokkenheid van het MKB bij de topsectoren te vergroten is er sinds 2013 de MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p.100-101). De aandacht die aan het MKB besteed wordt komt ook tot uitdrukking in een aparte bijlage 'Agenda MKB en Topsectoren' die opgenomen is in de Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2013 (Ministerie van Economische Zaken, 2013a).

Aandacht MKB bij innovatie en valorisatie

In de Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2013 (Ministerie van EZ, 2013a, p. 22) wordt expliciet aandacht besteed aan de aansluiting van het MKB op het bedrijvenbeleid. Er wordt aangegeven dat het MKB een belangrijke rol speelt bij het vernieuwen en het versterken van de Nederlandse economie. De nationale instrumenten die innovatie en kennisvalorisatie stimuleren zijn gericht op het innoverende deel van het MKB. De regionale instrumenten zijn meer gericht op valorisatie, door het MKB een goede aansluiting te geven op de in de topsectoren ontwikkelde kennis zodat deze kennis beter benut wordt. Specifiek om het MKB bij het topsectorenbeleid te betrekken is in 2013 de regeling MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT) van start gegaan (zie meer daarover in paragraaf 3.3). Daarnaast heeft elk Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) een MKB-loket dat het MKB ondersteunt bij het vinden van de aansluiting op de onderzoeksprogramma's en innovatie-activiteiten van de topsectoren. Voor 2014 zijn de mogelijkheden voor de TKI-toeslag verruimd en meer vraaggestuurd ingericht. De TKI-toeslag is ingevoerd om bedrijven te prikkelen mee te doen aan de TKI's. Voor iedere euro die een bedrijf in een TKI investeert, legt de overheid 25 cent bij. Voor de eerste 20.000 euro van een bedrijf is de toeslag zelfs 40%. De toeslag gaat naar het TKI en niet naar het bedrijf. Het betrekken van het MKB bij de TKI's wordt gemakkelijker gemaakt doordat voor de grondslag van de TKI-toeslag niet alleen de 'cash'-bijdragen meetellen maar ook de 'in kind'-bijdragen.

Advies AWT(I): concretiseer aansluiting van het MKB

De AWT formuleert in zijn briefadvies 'Eerste observaties uit de Balans van de topsectoren' van september 2013, vooruitlopend op hun advies dat in september 2014 is verschenen vijf aandachtspunten (AWT, 2013). In een van deze aandachtspunten wordt ingegaan op het MKB. De AWT vraagt om een concretisering van de aansluiting van het MKB bij de topsectoren. Er leeft in het veld een beeld dat het MKB onvoldoende aangesloten is bij de topsectorenaanpak. De AWT wijst er echter op dat dit deels komt omdat niet duidelijk is gemaakt welke aansluiting van het MKB eigenlijk

beoogd wordt: betreft het alleen de top van het innovatieve MKB of alle innoverende MKB-bedrijven, en welke vorm van aansluiting wordt bedoeld?

In de rapportage 'Balans van de Topsectoren 2014' die in september 2014 is verschenen, werkt de AWTI dit aandachtspunt gericht op het MKB nader uit (AWTI, 2014). Het MKB voelt zich nauwelijks betrokken bij de topsectorenaanpak, ondanks de vertegenwoordiging van een MKB-ondernemer in elk topteam, de MKB-loketten bij de TKI's en de pas recent ingegane MIT-regeling. De AWTI schrijft dit toe aan de geringe mate waarin het MKB betrokken is bij het opstellen van de innovatiecontracten en het geschikter maken van het instrumentarium. MKB-bedrijven hebben minder interesse om financieel bij te dragen aan wetenschappelijk onderzoek, en hebben meer aan toegepast onderzoek. AWTI beoordeelt het budget voor de MIT-regeling - die juist de aansluiting van het MKB bij de topsectoren moet stimuleren - als relatief laag in vergelijking met andere instrumenten. Daarnaast constateert de AWTI dat startende en snelgroeiende bedrijven in de topsectorenaanpak nauwelijks aparte aandacht ontvangen. Daarom adviseert zij om meer te communiceren naar het bredere innovatieve MKB, inclusief starters en snelle groeiers, en om hen via dialoog meer te betrekken bij de inhoudelijke visies en strategische agenda's van de topsectoren.

MKB-speerpunten met ingang van oktober 2014

In de Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2014 (Ministerie van Economische Zaken, 2014a, p. 6) reageert het kabinet op het AWTI-advies over het MKB, en geeft aan dat het kabinet voor de komende periode inzet op de volgende drie acties om een breder bereik onder het MKB te verkrijgen: 1. uitrol van een aanvullend actieplan gericht op financiering van het MKB; 2. versterking van de ecosystemen rondom startende en groeiende bedrijven; en 3. een verdere toename van het MKB dat participeert in de topsectoren.

De Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2014 (Ministerie van EZ, 2014a, p.2) geeft aan dat het bedrijvenbeleid veel aandacht besteedt aan de doorgroei van het MKB, in de vorm van startende en groeiende bedrijven omdat die van groot belang zijn voor de Nederlandse economie. De komende jaren zet de overheid in op een verbetering van het ecosysteem van ondernemerschap, zodat ondernemers ondersteund worden bij het leren van vaardigheden en bij het vinden van juiste financiers, partners en kennisnetwerken, zowel in Nederland als in het buitenland. Het betreft toegang tot kapitaal, tot innovatie en kennis, tot Nederland en de wereld, tot elkaar, tot aantrekkelijke fiscale voorwaarden, en niet-belemmerende wet- en regelgeving (zie Ministerie van Economische Zaken, 2014a). Ook wordt gewerkt aan het wegnemen van onnodige administratieve lasten of vermindering daarvan via ICT, en aan het gevarieerder en toegankelijker maken van externe financiering. Dat laatste vindt plaats door middel van de uitrol van een aanvullend plan voor financiering aan MKB-bedrijven, dat gericht is op versterking van de structuur van de financieringsmarkt en de beschikbaarheid van risicodragend kapitaal voor het MKB.

2.3 Budgetverdeling

Budgetverdeling generiek-specifiek innovatiebeleid is 89 versus 11 procent

De Rijksbegroting van Economische Zaken 2015 (p. 55) laat zien dat het generieke innovatie-instrumentarium (WBSO, RDA, Innovatiefonds MKB+) goed is voor 89% van het totale innovatie-instrumentarium in 2015. De rest van het budget (11%) is bestemd voor het specifieke beleid dat bestaat uit de aan de topsectoren gelieerde regelingen zoals de TKI-toeslag en MIT, en regelingen die internationale R&D-samenwerking stimuleren (JTI's, Eureka, Eurostars).

Budgetaandeel MKB² is twee derde

De Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2013 (Ministerie van EZ, 2013a) geeft aan dat van de generieke innovatiemiddelen 65% van het budget bij MKB-bedrijven terecht komt, en dat 95% van de gebruikers MKB-bedrijven zijn (schattingen over 2012). In de Rijksbegroting van Economische Zaken 2015 (p. 55) wordt aangegeven dat het MKB verantwoordelijk is voor 45% van de privaat uitgevoerde R&D (2012) en dat in 2013 65% van de innovatiemiddelen naar het MKB is gegaan.

Tabel 2.1 geeft een overzicht van instrumenten in het bedrijvenbeleid waarvoor zowel een bedrag op de begroting van 2014 bekend was, als voor 2012 of 2013 het MKB-aandeel in het budget. Naast het innovatie-instrumentarium zijn hierbij ook de (extra) Zelfstandigenaftrek, en de financiële - en garantieregelingen meegenomen. Op basis hiervan kan ingeschat worden welk deel van het begrote budget in 2014 naar verwachting bij het MKB terecht is gekomen. Als de (extra) Zelfstandigenaftrek – waar een enorm groot bedrag mee gemoeid is – in de berekening meegenomen wordt dan gaat naar schatting 85% van het beschikbare budget naar het MKB. Als we de (extra) Zelfstandigenaftrek buiten beschouwing laten dan wordt geschat dat 67% van het totale budget bij het MKB terecht komt.

Volledigheidshalve dient vermeld te worden dat in deze berekeningen de volgende regelingen waarvan het MKB naar verwachting regelmatig gebruikmaakt niet zijn meegenomen: Bedrijfsoverdrachtsregelingen (in 2014 214 miljoen) en de Kamer van Koophandel/Ondernemerspleinen (in 2014 138 miljoen).

² De scheidslijn tussen het MKB en het grootbedrijf ligt hierbij bij 249 werkzame personen.

tabel 2.1 Schatting van het aandeel van het budget van het bedrijvenbeleid-instrumentarium dat naar het MKB gaat, voor die instrumenten waarvoor zowel een begroot bedrag 2014 als een budgetaandeel MKB voor 2012 of 2013 beschikbaar is, bedragen in miljoenen euro

<i>Instrument</i>	<i>Begroting 2014</i>	<i>Geschat budget naar MKB in 2014*)</i>
Generiek beleid		
WBSO	756,0	544,3
Research & Development Aftrek (RDA)	302,0	126,8
Zelfstandigenaftrek	1.725,0	1.725,0
Extra Zelfstandingenaftrek starters	109,0	109,0
Seed capital	15,5	15,5
Innovatiekrediet	67,5	67,5
Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	91,5	91,5
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	13,0	8,1
Growth Fund	9,3	8,6
Garantieregeling Scheepsnieuwbouw Financiering (GSF)	9,7	9,7
Eurostars	7,9	5,9
Eureka Clusters**)	10,0	2,5
Joint Technology Initiatives (JTI's) **)	14,0	2,8
Innovatie Prestatie Contracten (IPC) ***)	1,1	1,1
Specifiek, topsectorenbeleid		
TKI-toeslag****)	101,6	40,6
MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)	21,2	21,2
Totaal incl. (extra) Zelfstandigenaftrek	3.254,3	2.780,1
Totaal excl. (extra) Zelfstandigenaftrek	1.420,3	946,1
<i>Geschat budgetaandeel MKB incl. (extra) Zelfstandigenaftrek</i>		<i>0,85</i>
<i>Geschat budgetaandeel MKB excl. (extra) Zelfstandigenaftrek</i>		<i>0,67</i>

*) Schatting op basis van het budgetaandeel MKB in 2012 of 2013.

**) Dit zijn circa bedragen.

***) Loopt af in 2014.

****) MKB-budget is berekend op basis van de schatting dat 40% van het budgetaandeel naar het MKB gaat op basis van 73% MKB-aandeel in het aantal private deelnemende partijen in 2013.

Bron: Bewerking Panteia, 2014 op basis van Ministerie van EZ, Factsheets EZ/I&K, 2014.

3 Drie regelingen nader beschouwd

In dit hoofdstuk gaan we nader in op drie regelingen in het bedrijvenbeleid:

- In paragraaf 3.1 op de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO): een generieke maatregel ter stimulering van Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O, ofwel R&D).
- In paragraaf 3.2 op de Garantie Ondernemingsfinanciering (GO): een generieke maatregel gericht op ondernemingsfinanciering.
- In paragraaf 3.3 op de MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT) die innovatie van het MKB stimuleert en onderdeel uitmaakt van het topsectorenbeleid, een specifieke maatregel ter stimulering van topsectoren.

Achtereenvolgens wordt in onderstaande paragrafen ingegaan op de aanleiding, doel en inhoud van de regeling, de doelgroep van de regeling, budget en benutting van de regeling, en het gebruik van de regeling. Indien een evaluatie van de regeling beschikbaar is, worden ook enkele evaluatieresultaten beschreven. In deze paragrafen wordt zoveel als mogelijk ingezoomd op het MKB als doelgroep en als gebruikers van de regelingen, met als achterliggende vraag: in welke mate komt het MKB aan bod in deze regelingen?

3.1 WBSO: Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk

3.1.1 Aanleiding, doel en inhoud van de regeling

Aanleiding

In 1994 is de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) geïntroduceerd. Er waren toentertijd een aantal redenen om deze fiscale maatregel in te stellen (Verhoeven, van Stel en Timmermans, 2012). Ten eerste, werd geconstateerd dat niet al het speur- en ontwikkelingswerk (S&O, ofwel R&D) resulteert in commerciële toepassingen. Daardoor zijn investeringen in speur- en ontwikkelingswerk risicovol en komt de financiering daarvan lastig van de grond. Ten tweede, zijn de loonkosten in Nederland relatief hoog, waardoor Nederlands S&O-personeel in internationaal perspectief relatief duur is. Ten derde, was een impuls in de S&O-uitgaven van bedrijven nodig om de Lissabon-doelstellingen te halen; deze zijn overigens ondertussen vervangen door de EU 2020-strategie en de doelstelling genoemd in de startnotitie van het nieuwe bedrijvenbeleid (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, 2011).³

Doel

De Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk, de WBSO, is een fiscale regeling die speur- en ontwikkelingswerk (S&O, ofwel R&D) van bedrijven stimuleert via een afdrachtsvermindering van de loonkosten van personeel dat zich met S&O bezighoudt. Doel daarvan is om het innovatievermogen en de concurrentiepositie van de bedrijven te versterken.

³ In 2020 zijn de Nederlandse R&D-inspanningen toegenomen tot 2,5% van het BBP.

De volgende werkzaamheden komen in aanmerking voor gebruik van de WBSO-regeling⁴:

- Ontwikkeling van technisch nieuwe producten, productieprocessen of programmatuur.
- Technisch wetenschappelijk onderzoek.
- Een analyse van de technische haalbaarheid van een eigen S&O-project.
- Technisch onderzoek gericht op de verbetering van het fysieke productieproces of de gebruikte programmatuur.

Schijven en percentages

In 2014 ontvangt een bedrijf een bijdrage van 35% over de eerste schijf van 250.000 euro aan loonsom besteed aan S&O-activiteiten, en 14% over het bedrag dat daar bovenuit stijgt. Jonge ondernemingen (minder dan 5 jaar loonbelastingplichtig) ontvangen 50% aftrek over de eerste 250.000 euro.

Voor zelfstandigen, die in een kalenderjaar ten minste 500 uur aan S&O besteden, is er sprake van een aftrek in de inkomstenbelasting. Deze bedraagt in 2014 € 12.310. Voor startende zelfstandigen geldt ook nog een aanvullende aftrek van € 6.157.

Tabel 3.1 presenteert het verloop van de schijven en percentages in de periode 2007-2014. In de driejarige periode 2009-2011 is de eerste schijf verlengd en zijn de percentages voor vergoeding van beide schijven omhoog gegaan; dit als tijdelijke crisismaatregel om de bedrijven een extra steuntje in de rug te geven bij de uitvoering van S&O. In 2012 zijn de schijven en percentages van de WBSO-regeling weer teruggebracht naar de niveaus van 2007 en 2008. In 2013 en 2014 is om S&O van het MKB te stimuleren de eerste schijf verhoogd en zijn tegelijkertijd de percentages voor de eerste schijf verlaagd.

tabel 3.1 Ontwikkeling schijven en percentages WBSO, 2007-2014

<i>Jaar</i>	<i>Lengte eerste schijf (in euro)</i>	<i>% eerste schijf (starters tussen haakjes)</i>	<i>% tweede schijf</i>
2007	110.000	42% (60%)	14%
2008	110.000	42% (60%)	14%
2009	150.000	50% (64%)	18%
2010	220.000	50% (64%)	18%
2011	220.000	50% (64%)	18%
2012	110.000	42% (60%)	14%
2013	200.000	38% (50%)	14%
2014	250.000	35% (50%)	14%

Bron: Panteia, 2014, op basis van Verhoeven, van Stel en Timmermans (2012) en de website www.rvo.nl.

⁴ RVO, Technologische ontwikkeling loont! WBSO en RDA in 2014.

3.1.2 Doelgroep van de regeling

De WBSO-regeling is gericht op iedere innoverende onderneming in Nederland, van starters, kleine zelfstandigen (ZZP) en MKB-bedrijven tot multinationals. Zij kunnen gebruikmaken van de WBSO voor het uitvoeren van onderzoeksprojecten. Daarnaast kunnen kennisinstellingen, die in opdracht van een Nederlandse onderneming een onderzoeksproject uitvoeren, gebruikmaken van de WBSO.

Om S&O van het MKB te stimuleren is in 2013 en 2014 de eerste schijf verhoogd (van 110.000 euro in 2012 naar 200.000 euro in 2013, en vervolgens naar 250.000 euro in 2014). Tegelijkertijd zijn de percentages voor de eerste schijf verlaagd (van 42% naar 38%, en vervolgens naar 35%). Zie ook tabel 3.1.

3.1.3 Budget, benutting en gebruik

Grote benutting van het WBSO-budget

Om zicht te krijgen op (de ontwikkeling van) de budgetten en het gebruik van de WBSO zijn in tabel 3.2 voor de periode 2007-2013 gegevens opgenomen over de omvang van de beschikbare budgetten, toekenningen en realisaties. In de periode 2007-2011 zijn de beschikbare budgetten en het gebruik fors toegenomen. In 2012 was het budget weliswaar verhoogd, maar door eerder genoemde aanpassingen van de schijven en percentages in 2012 was de realisatie aanzienlijk lager. Verder valt op dat de budgetten in de jaren 2009-2011 steeds ruim zijn overschreden, hoogstwaarschijnlijk als gevolg van de tijdelijke crisismaatregel.

tabel 3.2 Beschikbare budgetten, toekenningen en realisaties van de WBSO in mln. euro, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Beschikbaar budget	417	417	606	692	810	864	735
Toegekend bedrag	501	554	848	1.037	1.085	853	893
Gerealiseerd bedrag	410	445	701	860	922	735	767
Saldo beschikbaar-gerealiseerd	7	-28	-95	-168	-112	129	-32

Bron: *Bewerking Panteia, 2014, op basis van: Verhoeven, van Stel en Timmermans (2012); Agentschap NL (2011); Agentschap NL (2012); RVO (2013).*

Forse stijging in aantallen toegekende aanvragen en deelnemende bedrijven

Om zicht te krijgen op (de ontwikkeling van) het gebruik van de WBSO uitgesplitst naar MKB (tot 250 werkzame personen) en grootbedrijf zijn in tabel 3.3 gegevens opgenomen over de periode 2007-2013 over aantal bedrijven, aantal toegekende aanvragen, toegekend bedrag, toegekend bedrag per aanvraag en per bedrijf. Het aantal bedrijven dat gebruikmaakt van de WBSO laat een continue stijging zien van 13.030 bedrijven in 2007 naar 22.640 bedrijven in 2013. Ook het aantal toegekende aanvragen liet in deze periode een soortgelijke toename zien, namelijk van 20.300 toegekende aanvragen in 2007 naar 38.200 toegekende aanvragen in 2013.

Aantal deelnemers in het MKB stijgt sterker dan in het grootbedrijf

Het aantal deelnemende MKB-bedrijven bedroeg in 2013 21.961; in het grootbedrijf namen toen 670 bedrijven deel aan de WBSO. Het aantal deelnemende bedrijven in de periode 2007-2013 is in het MKB sterker toegenomen dan in het grootbedrijf, namelijk met 75% in het MKB en met 32% in het grootbedrijf.

Toegekende bedragen stegen tot 2011, en daalden na de tijdelijke verruiming weer
 Het toegekende bedrag steeg tot en met 2011 eveneens, een verdubbeling ten opzichte van 2007. Echter, in 2012 daalde het toegekende bedrag sterk, namelijk met ruim 20%, omdat de schijven en percentages na de tijdelijke crisismaatregel weer daalden. Door de daling in het totale toegekende bedrag daalde ook het toegekende bedrag per aanvraag en per bedrijf. In 2013 kreeg een MKB-bedrijf gemiddeld 29.278 euro en een grootbedrijf gemiddeld 368.139 euro toegekend.

Tabel 3.3 Gebruik van de WBSO naar MKB en grootbedrijf, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal							
Aantal bedrijven	13.030	13.450	16.620	19.450	20.530	22.220	22.640
Aantal toegekende aanvragen	20.300	20.500	25.700	31.500	33.700	36.800	38.200
Toegekend bedrag in mln. euro	501	554	848	1.037	1.085	853	893
Toegekend bedrag per aanvraag	24.680	27.024	32.996	32.921	32.196	23.179	23.377
Toegekend bedrag per bedrijf	38.450	41.190	51.023	53.316	52.849	38.389	39.443
Grootbedrijf							
Aantal bedrijven	513	590	647	617	609	667	679
Aantal toegekende aanvragen	800	900	1.000	1.000	1.000	1.104	1.146
Toegekend bedrag in mln. euro	146	179	262	282	288	230	250
Toegekend bedrag per aanvraag	182.500	198.889	262.000	282.000	288.000	208.614	218.185
Toegekend bedrag per bedrijf	284.325	303.139	405.138	456.710	472.752	345.500	368.139
MKB							
Aantal bedrijven	12.517	12.860	15.973	18.833	19.921	21.553	21.961
Aantal toegekende aanvragen	19.500	19.600	24.700	30.500	32.700	35.696	37.054
Toegekend bedrag in mln. euro	355	375	586	755	797	623	643
Toegekend bedrag per aanvraag	18.205	19.133	23.725	24.754	24.373	17.444	17.352
Toegekend bedrag per bedrijf	28.363	29.161	36.686	40.090	40.008	28.891	29.278
Aandeel MKB							
Aantal bedrijven c.q. Aantal toegekende aanvragen (1)	96%	96%	96%	97%	97%	97%	97%
Toegekend bedrag in mln. euro	71%	68%	69%	73%	73%	73%	72%

(1) *Hierbij is aangenomen dat het aandeel MKB bij het aantal bedrijven gelijk is aan het aandeel MKB bij het aantal toegekende aanvragen.*

Bron: Bewerking Panteia, 2014, op basis van: Agentschap NL (2011); Agentschap NL (2012); RVO (2013); Rijksbegroting Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie 2011 en 2013.

Toegekend bedrag per grootbedrijf veel sterker gestegen dan per MKB-bedrijf

Zowel in het MKB als in het grootbedrijf was tot en met 2010 sprake van een toename van het gemiddelde toegekende bedrag per bedrijf, waarna dit gemiddelde in 2012 daalde als gevolg van de hiervoor genoemde aanpassingen van de schijven en percentages. Het gemiddelde toegekende bedrag per grootbedrijf (29%) is in de periode 2007-2013 echter in veel grotere mate gestegen dan in het MKB (3%).

In 2013 is 97% van de deelnemers MKB, en ontvangt het MKB 72% van het budget

Het overgrote deel van het aantal deelnemende bedrijven c.q. het aantal toegekende aanvragen komt uit het MKB (tot 250 werkzame personen), namelijk 96% à 97%. Het aandeel van het MKB in het toegekende bedrag is lager. Deze varieert in de periode 2007-2013 tussen 68% en 73% (zie onderaan tabel 3.3).

3.1.4 Evaluatieresultaten

De WBSO bestaat al langere tijd en is reeds diverse keren geëvalueerd. De laatste evaluatie stamt uit 2012 en heeft betrekking op de periode 2006-2010 (Verhoeven, van Stel en Timmermans, 2012). Hieronder worden enkele belangrijke resultaten van deze evaluatie weergegeven.

Andere effecten voor kleinere en grotere bedrijven

De belangrijkste effecten van de WBSO zijn de volgende:

- Voor de periode 2006-2010 wordt geschat dat de extra S&O-loonuitgaven per euro WBSO-afdrachtvermindering (gemiddelde 'bang for the buck') uitkomt tussen 1,55 en 1,99 euro, met als meest waarschijnlijke schatting 1,77 euro. Bij grote bedrijven is deze gemiddelde 'bang for the buck' hoger dan bij kleine bedrijven.
- Het effect van de WBSO op de S&O-uitgaven verschilt tussen grotere en kleinere bedrijven. Bij kleinere bedrijven helpt de WBSO om aan S&O te gaan doen, terwijl bij grotere bedrijven de WBSO zorgt voor meer private S&O.
- Uit de evaluatie komt naar voren dat zonder de WBSO 45% van de door WBSO ondersteunde S&O (in termen van S&O-loon) in Nederland niet zou hebben plaatsgevonden. Dit percentage is voor kleinere bedrijven hoger dan voor grotere bedrijven.
- Er zijn sterke aanwijzingen gevonden dat de verlenging van de eerste schijf van 110.000 naar 220.000 in de periode 2008-2010 heeft bijgedragen aan een hoger gebruik van de WBSO en hogere S&O-inspanningen. Van deze tijdelijke verlenging hebben vooral de middelgrote en kleinere grote bedrijven geprofiteerd omdat die hierdoor volledig in de eerste schijf kwamen te vallen.
- De WBSO heeft positieve effecten op de (product)innovatie, de productie per werkende en het vestigingsklimaat.
- Als kwalitatieve neveneffecten noemt de evaluatie: bedrijven zijn zich breder gaan oriënteren op stimuleringsregelingen, durven meer risico aan, doen meer S&O zelf, werken beter samen, zijn S&O-werk beter gaan plannen en zijn beter in staat externe kennis te absorberen (m.n. zelfstandigen en kleinere bedrijven).

In deze evaluatie zijn de volgende vier grootteklassen onderscheiden: 1-9 werkzame personen, 10-49 werkzame personen, 50-249 werkzame personen, en 250 werkzame personen en meer.

MKB-bereik onder S&O-bedrijven: in 2009 42% in kleinbedrijf, 82% in middenbedrijf
 De WBSO is bedoeld voor bedrijven, kennisinstellingen en zelfstandigen die aan S&O doen. Volgens de evaluatie maken bedrijven die aan S&O doen goed gebruik van de WBSO. Het bereik neemt toe met de bedrijfsomvang (zie tabel 3.4), hetgeen wordt verklaard doordat grotere bedrijven meer op structurele basis S&O doen en kleinere bedrijven juist minder op structurele basis. Het bereik varieerde in 2009 in het MKB van 42% bij S&O-bedrijven⁵ met 1-9 werkzame personen tot 83% bij S&O-bedrijven met 50-249 werkzame personen. Bij grote S&O-bedrijven met 250 of meer werkzame personen is het bereik 91%. De evaluatie meldt dat het bereik in de loop der jaren is toegenomen.

tabel 3.4 Doelgroepbereik (aantal gebruikers van de WBSO als percentage van het aantal bedrijven dat aan S&O doet) naar grootteklasse in 2009

<i>Grootteklasse</i>	<i>Doelgroepbereik</i>
1-9 werkzame personen	42%
10-49 werkzame personen	75%
50-249 werkzame personen	83%
250 werkzame personen en meer	91%

Bron: Verhoeven, van Stel en Timmermans (2012).

3.2 GO: Garantie Ondernemingsfinanciering

3.2.1 Aanleiding, doel en inhoud van de regeling

Aanleiding

De Garantie Ondernemingsfinanciering (hierna: GO-regeling) bestaat sinds 2009. Het opzetten van de GO-regeling kwam voort uit de kredietcrisis die in 2008 begon. De kredietcrisis en de daaropvolgende eisen aan het bankwezen (Basel III) leidden ertoe dat de kredietverlening aan bedrijven in het gedrang kwam. In eerste instantie raakte de verminderde kredietverlening met name de (kleine) MKB-bedrijven, maar in 2009 kwam ook de kredietverlening aan het grotere bedrijfsleven onder druk te staan. De GO-regeling is vervolgens in het leven geroepen om er voor te zorgen dat in principe gezonde bedrijven bedrijfsfinanciering moeten kunnen blijven aantrekken om de economische groei weer op het pad omhoog te brengen. De GO-regeling bouwt voort op de Groeifaciliteit voor risicokapitaal voor MKB-bedrijven.

Doel

Het doel van de GO-regeling is het stimuleren van het verstrekken van bancaire leningen aan middelgrote ondernemingen. De regeling is erop gericht om in principe gezonde bedrijven die door verscherpte eisen in het bankwezen niet meer voldoende gefinancierd kunnen worden toch te kunnen voorzien van adequate financiering van banken. De staat neemt hiertoe 50% van het risico op dergelijke leningen over.

Tijdelijk naar permanent

De GO-regeling was aanvankelijk bedoeld als een tijdelijke maatregel. In het regeerakkoord van het huidige kabinet is echter afgesproken om de GO-regeling permanent te maken, omdat gebleken is dat het verkrijgen van bankfinanciering voor grotere bedrijven (waaronder het grotere MKB) nog steeds problematisch is. Met ingang van 2014 is een jaarlijks garantiaplafond ingesteld van € 400 mln.

⁵ Dat zijn bedrijven met S&O-activiteiten.

Inhoud

Op hoofdlijnen ziet de GO-regeling er momenteel⁶ als volgt uit:

- De GO-regeling is bedoeld voor (middel)grote ondernemingen die in de kern gezond zijn.
- Diverse sectoren zijn uitgesloten, zoals (delen van) landbouw en visserij, onroerend goed, financiële sector en gezondheidszorg.
- Per onderneming kan minimaal 1,5 miljoen en maximaal 150 miljoen euro aan leningen en/of bankgarantiefaciliteiten onder de GO-regeling uitstaan⁷.
- De staatsgarantie bedraagt 50% van de lening.
- De looptijd van de leningen en bankgarantiefaciliteiten mag maximaal acht jaar zijn.
- Het mag uitsluitend om 'Fresh Money' gaan (geen vervanging van bestaande faciliteiten of afwenteling van bestaande risico's).
- Alleen toegelaten banken of schadeverzekeraars kunnen deelnemen.
- De aanvraag voor deelname gebeurt door de financier.
- Er is een garantieprovisie verschuldigd over het gegarandeerde deel van de lening.
- Uitgangspunt is dat de GO-regeling kostendekkend is (kostenneutraal). Er worden kosten gemaakt voor de uitvoering van de regeling (met name door RVO) en voor verliesdeclaraties. Daartegenover staan inkomsten uit afsluitprovisies en garantieprovisies.

3.2.2 Doelgroep van de regeling

De GO-regeling is bedoeld voor (middel)grote ondernemingen met substantiële activiteiten in Nederland en met bevredigende rentabiliteits- en continuïteitsperspectieven. De regeling geldt voor zowel MKB- als niet-MKB-bedrijven. In principe is de omvang van de leningen en/of bankgaranties (1,5 tot 150 miljoen euro per onderneming) relevant om deel te kunnen nemen aan de GO-regeling, en niet de omvang van het bedrijf. Echter, de verwachting was dat vooral zou worden deelgenomen door de grotere MKB-bedrijven.

3.2.3 Budget, benutting en gebruik

Matige benutting van het budget, waarschijnlijk door laagconjunctuur

In tabel 3.5 worden het budget, de fiatteringen en de verstrekte garanties in de afgelopen jaren weergegeven. Bij het berekenen van de benutting wordt gekeken naar de fiatteringen in relatie tot het budget. Voor 2013 komt de benutting uit op 41%. In 2012 kwam volgens de Monitor bedrijvenbeleid 2013 (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p. 60) de benutting uit op 31%. De lage benutting wordt toegeschreven aan de lagere financieringsvraag van bedrijven als gevolg van uitstel van investeringsplannen tijdens de laagconjunctuur.

⁶ Gedurende het bestaan van de GO-regeling is de regeling op sommige punten aangepast.

⁷ In het kader van het Aanvullend actieplan MKB-financiering was het maximum per 1 november 2013 verhoogd van 50 miljoen naar 150 miljoen euro en wordt per 1 januari 2015 weer verlaagd naar 50 miljoen euro.

tabel 3.5 Benutting GO-regeling (x € 1 mln)

	2010	2011	2012	2013	2014 1 ^e half jaar
Gepubliceerd budget	1.259*	*	*	150	250
Fiattingen, actueel na annulering/terugname**	193	240	117	62	39
Verstreckte garanties GO**	413	261	103	103	47

* Vanaf 2013 geldt er een jaarbudget, tot 2012 bestond er een totaalbudget over de jaargrens heen.

** Gecorrigeerd voor annulering/terugname in latere jaren. Als gevolg van overloop van jaar op jaar ontstaat er een verschil tussen fiatting en verstrekking van garanties.

Bron: Ministerie van Economische Zaken (2014c).

In tabel 3.6 is de omvang van de verstreckte garanties en het aantal verstreckte garanties weergegeven. Deze omvang en aantallen zijn na 2010 sterk gedaald. Ook de gemiddelde omvang per garantie is gedaald van 4 miljoen euro in 2010 naar 2 miljoen euro in 2013.

tabel 3.6 Verstreckte garanties GO-regeling

	2009	2010	2011	2012	2013
Verstreckte garanties GO, x € 1 mln	58	413	261	103	103
Totaal aantal verstreckte garanties	20	104	62	53	51
Gemiddelde omvang van de garanties	2,9	4,0	4,2	1,9	2,0

Bron: Rijksbegroting 2015 Economische Zaken, bewerking Panteia.

In 2012 komt 92% van het budget ten goede aan het MKB

Voor 2012 zijn in de Monitor bedrijvenbeleid 2013 (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p. 61) gegevens beschikbaar over de mate waarin het MKB (tot 250 werkzame personen) gebruikmaakt van de GO-regeling. In 2012 is € 102 mln.⁸ verstreckt aan garanties, waarvan € 94 mln. ten goede is gekomen aan het MKB. Dit is 92%. In 2012 hebben 32 MKB-bedrijven gebruikgemaakt van de GO-regeling (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, p. 101). Het gaat in het MKB in 2012 derhalve om een gemiddelde garantie van € 2,9 mln. per bedrijf.⁹

3.2.4 Evaluatieresultaten

De evaluatie van de GO-regeling is in het najaar van 2013 van start gegaan. De resultaten van deze evaluatie waren bij het opstellen van deze rapportage helaas nog niet beschikbaar gekomen. Doelen van de evaluatie zijn verantwoording geven over de doeltreffendheid en doelmatigheid van het instrument in de periode 2009-2012, nagaan in hoeverre de regeling voorziet in een behoefte, en nagaan in hoeverre de doeltreffendheid en doelmatigheid kunnen worden verbeterd.

⁸ Dit getal in de Monitor bedrijvenbeleid 2013 wijkt enigszins af van de waarde in de Rijksbegroting 2015 Economische Zaken waarin een omvang van 103 miljoen euro staat vermeld, zie tabel 3.6.

⁹ Waarschijnlijk gaat het hierbij deels om bedrijven die meerdere garanties hebben.

3.3 MIT (MKB-Innovatiestimulering Topsectoren)

3.3.1 Aanleiding, doel en inhoud van de regeling

Aanleiding

De MKB-Innovatiestimulering Topsectoren, ofwel de MIT, is in april 2013 van start gegaan. Deze regeling is in gang gezet om het MKB meer bij de innovatieplannen en – activiteiten van de topsectoren te betrekken. Daartoe is overleg gevoerd met de MKB-vertegenwoordigers in de topteams, zijn feedbacksessies gehouden met een breder publiek, en zijn voorlichtingsbijeenkomsten voor het MKB gehouden door AgentschapNL en door diverse topsectoren samen met Syntens (zie Ministerie van Economische Zaken, 2013a, p. 22).

Doel

De doelstellingen van de MIT-regeling zijn tweeledig (Rijksbegroting Economische Zaken 2014, p. 47):

- Zoveel mogelijk MKB-bedrijven aan laten sluiten bij de topsectoren.
- Innovatieve MKB-bedrijven zoveel mogelijk laten samenwerken bij onderzoek en innovatie, zowel met elkaar als met kennisinstellingen.

MIT-regeling valt uiteen in zes instrumenten

De MIT-regeling valt uiteen in diverse instrumenten waarvan gebruikgemaakt kan worden: R&D-samenwerkingsprojecten, haalbaarheidsstudies, kennisvouchers, inhuur van hooggekwalificeerd personeel, netwerkactiviteiten en innovatiemakelaars. Hieronder wordt kort aangegeven waar deze instrumenten op gericht zijn, inclusief de geldende subsidiepercentages 2014. In 2014 zijn de subsidiepercentages verlaagd t.o.v. 2013 zodat met hetzelfde subsidiebedrag meer private R&D wordt ondersteund dan in 2013 (Rijksbegroting Economische Zaken 2015, p. 58).

MKB-bedrijven kunnen een beroep doen op de volgende vier instrumenten (zie de website www.rvo.nl):

1. Een R&D-samenwerkingsproject bestaat uit industrieel onderzoek en/of experimentele ontwikkeling, voor gezamenlijke rekening en risico uitgevoerd door minimaal twee Nederlandse MKB-ondernemers. De subsidie bedraagt 30% van de subsidiabele kosten en maximaal 2 ton per innovatieproject en 1 ton per MKB-deelnemer.
2. Een MKB-ondernemer kan een haalbaarheidsstudie uit laten voeren die vooraf de technische en economische risico's en mogelijkheden van een voorgenomen innovatietraject in kaart brengen. De subsidie bedraagt 40% van de subsidiabele kosten en maximaal 50.000 euro per haalbaarheidsstudie.
3. Een kennisvoucher is een waardebon waarmee een MKB-ondernemer een kennisinstelling kan inschakelen om kennis in te kopen. De subsidie bedraagt 40% van de subsidiabele kosten en maximaal 3.750 euro.
4. Bij het instrument 'Inhuur van hooggekwalificeerd personeel' kan een MKB-ondernemer hoogopgeleid personeel van een onderzoeksorganisatie of groot bedrijf inhuren voor onderzoek, ontwikkeling of innovatie, waarbij deze medewerkers ingezet worden op een nieuwe functie en geen ander personeel bij het MKB-bedrijf vervangen. De subsidie bedraagt 50% van de kosten van inhuur en maximaal 50.000 euro per MKB-bedrijf.

Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) kunnen een aanvraag indienen voor de volgende twee instrumenten die onderdeel uitmaken van de MIT-regeling (zie de website www.rvo.nl):

1. Een TKI kan een innovatiemakelaar inhuren om MKB-ondernemers management consulting op het gebied van innovatie te geven. De subsidie bedraagt 50% van de subsidiabele kosten en maximaal 10.000 euro per MKB-bedrijf.
2. Een TKI kan een aanvraag indienen voor netwerkactiviteiten zoals masterclasses, workshops en conferenties om kennisdeling en netwerkvorming tussen MKB-ondernemers te bevorderen. De subsidie bedraagt 100% van de aan derden uitbestede kosten met een maximum van 1.000 euro per deelnemend MKB-bedrijf.

3.3.2 Doelgroep van de regeling

De MIT-regeling is in het leven geroepen om het MKB meer bij de innovatie in de topsectoren te betrekken. De regeling richt zich op MKB-bedrijven in alle topsectoren, met uitzondering van de topsector Agri & Food waarin al eerder een vergelijkbaar MKB-valorisatiepilot van start is gegaan.

Het MKB is hierbij afgebakend volgens de Europese definitie; kortweg gezegd is een MKB-bedrijf een bedrijf met minder dan 250 werkzame personen, met een jaaromzet tot 50 miljoen euro of een jaarlijks balanstotaal tot 43 miljoen euro.

3.3.3 Budget, benutting en gebruik

Hoge mate van benutting van het budget

Het budget per topsector - uitgezonderd de sector Agri & Food - in 2013 bedroeg 2 miljoen euro. Voor Agri & Food was 3,4 miljoen euro beschikbaar en voor de sectordoorsnijdende thema's ICT (bij Hightech systemen en materialen) en Biobased eveneens 2 miljoen euro. Het totaal beschikbare budget in 2013 kwam daarmee op 23,4 miljoen euro (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, tabel 2.10, p. 27). Op 20 september 2013 was 18,4 miljoen van de beschikbare 23,4 miljoen aan subsidie verleend (Ministerie van Economische Zaken, 2013b, tabel 2.9, p. 27).

Er kwamen in 2013 in totaal voor 40 miljoen aan aanvragen binnen, hetgeen aangeeft dat er duidelijke behoefte bestaat onder het MKB om aan deze regeling deel te nemen. Om aan deze behoefte beter te kunnen voldoen is het budget voor de MIT in 2014 verhoogd tot 30 miljoen euro (Ministerie van Economische Zaken, 2013a, p. 22). En in de Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2014 wordt aangegeven dat de overheid in 2015 eveneens 30 miljoen euro beschikbaar stelt voor de MIT-regeling (Ministerie van Economische Zaken, 2014a, p. 6).

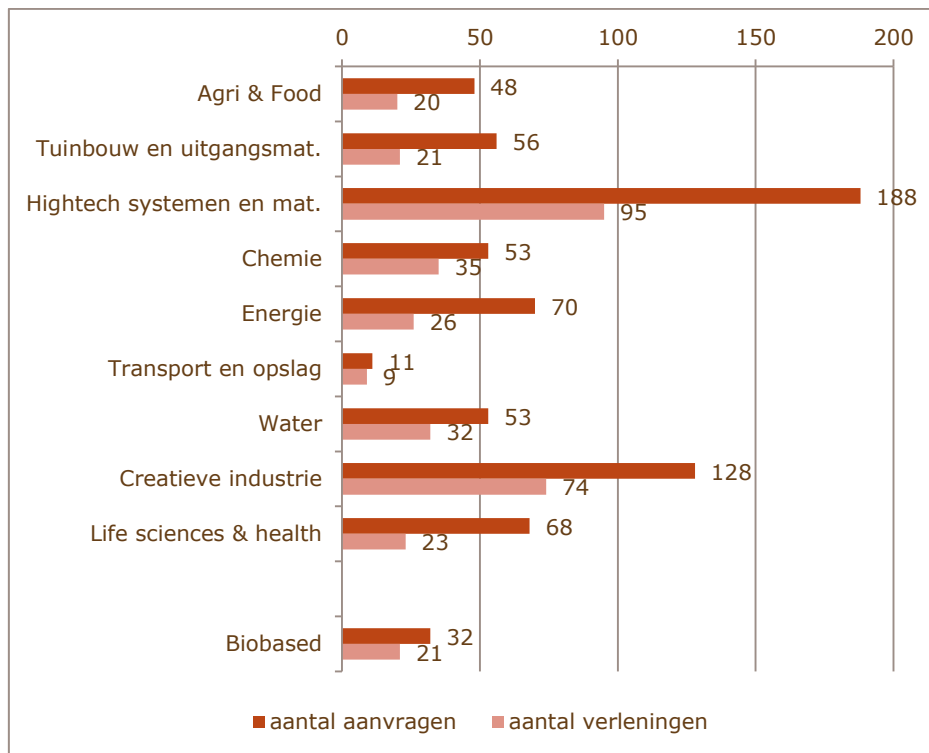
De topsectoren adviseren hoe het beschikbare budget het best verdeeld kan worden over de verschillende hierboven genoemde instrumenten. Voor 2013 waren de beschikbare bedragen als volgt: R&D-samenwerkingsprojecten (13,9 miljoen), haalbaarheidsstudies (3,3 miljoen), kennisvouchers (3,5 miljoen), inhuur van hooggekwalificeerd personeel (0,2 miljoen), netwerkactiviteiten (1,0 miljoen) en innovatiemakelaars (1,5 miljoen). Duidelijk is dat veruit het grootste bedrag toebedacht wordt aan de R&D-samenwerkingsprojecten.

De Monitor Bedrijvenbeleid 2014 laat inderdaad zien dat in 2013 veruit het meeste budget naar R&D-samenwerkingsprojecten ging, gevolgd door haalbaarheidsstudies en kennisvouchers. Naar de andere instrumenten gaat relatief veel minder budget (Ministerie van Economische Zaken, 2014b, p. 33).

Veel gebruik in de topsectoren Hightech systemen en materialen en Creatieve industrie

Figuur 3.1 geeft een overzicht van het aantal aanvragen en verleningen in de MIT-regeling, per topsector in de periode 01-01-2013 t/m 20-09-2013. In die periode waren zowel het aantal aanvragen als het aantal toekenningen het hoogst in de topsectoren Hightech systemen en materialen en de Creatieve industrie. In de Transport en opslag liggen deze aantallen het laagst. In totaal, inclusief Biobased, betreft het 707 aanvragen en 356 toekenningen, ofwel in die periode is 50% van de aanvragen toegekend. Het toekenningspercentage varieert van 34% in de Life sciences & health tot 82% in de Transport en opslag.

figuur 3.1 Aantal aanvragen en aantal verleningen MIT-regeling, per topsector, van 1 jan. t/m 20 sept. 2013

Bron: Ministerie van Economische Zaken, 2013b, tabel 2.9 p. 27.

Ruim 700 MKB-deelnemers in 2013

De Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2014 (Ministerie van Economische Zaken, 2014a, p. 4) geeft aan dat in 2013 circa 1.400 MKB-bedrijven mee hebben gedaan aan PPS-projecten binnen de TKI's, en dat ruim 700 MKB-bedrijven dankzij MIT met hun innovatieprojecten bijgedragen hebben aan het realiseren van de agenda's van de topsectoren.

De Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2013 laat het aantal deelnemende MKB-bedrijven per instrument in 2013 zien: zie tabel 3.7. Exclusief de netwerkactiviteiten waar naar schatting meer dan 1.000 MKB-bedrijven aan hebben deelgenomen, hebben 699 MKB-bedrijven gebruikgemaakt van de MIT-regeling. De meeste bedrijven hebben de kennisvouchers benut, gevolgd door het deelnemen aan R&D-samenwerkingsprojecten en het gebruikmaken van innovatiemakelaars.

Er is sprake van een behoorlijk verschil tussen het aantal toekenningen (356) en het aantal deelnemende MKB-bedrijven (699 excl. netwerkactiviteiten); aan de R&D-activiteiten en de innovatiemakelaars (en vooral de netwerkactiviteiten) doen meerdere MKB-bedrijven mee.

tabel 3.7 Aantal deelnemende MKB-bedrijven aan de MIT-regeling, per instrument, in 2013*

<i>MIT-Instrument</i>	<i>Aantal deelnemende MKB-bedrijven</i>
R&D-samenwerkingsprojecten	190
Haalbaarheidsstudies	88
Kennism vouchers	280
Inhuur van hooggekwalificeerd personeel	1
Innovatiemakelaars	140
Totaal exclusief netwerkactiviteiten	699
Netwerkactiviteiten	meer dan 1.000

* naar verwachting betreft het hier ook de periode 1 jan. t/m 20 sept. 2013 omdat de Voortgangsrapportage verschenen is op 2 okt. 2013.

Bron: Ministerie van Economische Zaken, 2013a, p. 20.

Naar schatting gaat 50% of meer van het specifieke topsectorbudget naar het MKB
Om te achterhalen welk deel van het topsectorspecifieke budget het MKB toevalt, dan kunnen daartoe de gegevens gepresenteerd in tabel 1.1 uit paragraaf 1.3 gebruikt worden. Op basis hiervan kan geschat worden welk deel van het specifieke topsectorenbudget, bestaande uit de TKI-toeslag en de MIT-regeling, in 2014 aan het MKB besteed zal worden. Als geschat wordt dat van de TKI-toeslag 40% van het budgetaandeel naar het MKB gaat (op basis van 73% MKB-aandeel in het aantal private deelnemende partijen in 2013), dan wordt van het specifieke topsectorbudget in totaal 61,8 miljoen euro aan het MKB besteed, ofwel 50% van het totale specifieke topsectorbudget dat volgens tabel 1.1 begroot is in 2014. In 2014 is het beschikbare budget voor de MIT-regeling verhoogd tot 30 miljoen zodat het MKB-aandeel van het topsectorspecifieke budget in 2014 uit zou komen op 54%.¹⁰

3.3.4 Evaluatieresultaten

De MIT-regeling is pas in 2013 van start gegaan zodat nog geen evaluatie van de regeling is uitgevoerd. In de voortgang van het bedrijvenbeleid wordt sinds 2013 kort stilgestaan bij de MIT-regeling, waarvan de inzichten zijn besproken in de voorgaande paragraaf.

¹⁰ Indien uitgegaan wordt van 30% budgetaandeel van het MKB in de TKI-toeslag komt dit percentage op 46%; bij 20% daalt dit percentage verder tot 38%.

4 Conclusie

In generiek en specifiek spoor van bedrijvenbeleid aandacht voor het MKB

Het bedrijvenbeleid is in 2011 van start gegaan met twee sporen: een generiek spoor en een specifiek spoor, ook wel het topsectorenbeleid genoemd. In beide sporen wordt aandacht aan het MKB besteed. Ambitieuze ondernemers, innovatieve starters, doorgroeiende bedrijven en het innovatieve MKB worden een belangrijke rol toegedicht in de Nederlandse economie, niet alleen door hun bijdrage aan (de groei van) de economie maar ook door innovaties op de markt te brengen en andere bedrijven te prikkelen om te innoveren. Het zijn met name dit soort dynamische en innovatieve bedrijven én MKB-bedrijven die lastig aan financiering kunnen komen. Daarnaast ondervinden MKB-bedrijven bepaalde knelpunten vaak in sterkere mate dan het grootbedrijf.

In generiek beleid met name aandacht voor het MKB bij innovatie en financiering

Het generieke bedrijvenbeleid betreft fiscale maatregelen die R&D stimuleren waarvan ook het MKB gebruik kan maken (WBSO, RDA, Innovatiefonds MKB+), vermindering van regeldruk en meer gemak met regels door o.a. de inzet van ICT, krediet- en garantiestellingen voor het MKB en ondersteuning van startende exporteurs op nabije markten. Dit beleid is erop gericht om bedrijven te laten innoveren, investeren, groeien en exporteren. Speciaal voor het MKB zijn de volgende acties in gang gezet. In 2014 is een aanvullend actieplan voor MKB-financiering uitgerold. In 2013 en 2014 is de eerste schijf van de WBSO verlengd en is in het Innovatiekrediet de minimale projectomvang verlaagd van 3 naar 1,5 ton om R&D door MKB-bedrijven te stimuleren.

Aparte innovatieregeling voor het MKB in het specifieke topsectorenbeleid

In het specifieke topsectorenbeleid worden in publiek-private samenwerking tussen bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen sectorale agenda's opgesteld gevolgd door actieplannen op het gebied van innovatie, onderwijs en arbeid, internationalisering en regeldruk. Om het MKB meer bij de innovatieplannen en -activiteiten van de topsectoren te betrekken is in 2013 de MKB-Innovatiestimulering Topsectoren, in kort de MIT-regeling van start gegaan. Binnen de topsectoren spelen de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) een centrale rol. De TKI-toeslag is ingevoerd om bedrijven aan te zetten om mee te doen aan de TKI's. Voor de eerste 20.000 euro is de toeslag 40% (i.p.v. 25%), en sinds 2014 kunnen ook de 'in kind' bijdragen van bedrijven meetellen voor de toeslag zodat het MKB gemakkelijker betrokken kan worden bij de TKI's. Daarnaast hebben de TKI's een MKB-loket en zit in ieder topteam een MKB-ondernemer. Desondanks wijst de AWTI (2014) erop dat het MKB zich nauwelijks aangesloten voelt bij het topsectorenbeleid, en geeft de regering het advies meer de dialoog met het bredere innovatieve MKB, starters en snelle groeiers te zoeken.

Budgettaire komt twee derde ten goede van het MKB

Van het totale budget dat voor 2014 begroot is voor de instrumenten van het bedrijvenbeleid, waarvoor zowel een bedrag op de begroting van 2014 bekend was, als voor 2012 of 2013 het MKB-aandeel in het budget, komt naar schatting 67% terecht bij het MKB. Dat is exclusief de (extra) Zelfstandigenaftrek; als die in de berekening meegenomen wordt stijgt dit percentage naar 85%. Naast het innovatie-instrumentarium zijn hierbij de financiële - en garantieregelingen meegenomen.

Bij de WBSO komt MKB goed aan bod

De WBSO stimuleert S&O- ofwel R&D-activiteiten. Naar de WBSO gaat na de Zelfstandigenaftrek veruit het grootste bedrag van het bedrijvenbeleid. Van dit budget gaat in 2013 72% naar het MKB. De overgrote meerderheid (97%) van de deelnemers komt uit het MKB. In 2013 namen 21.961 MKB-bedrijven deel aan de WBSO. Het aantal MKB-deelnemers is in de periode 2007-2013 met 75% toegenomen, tegenover een toename in het grootbedrijf van 32%. Tegelijkertijd is het gemiddelde toegekende bedrag per grootbedrijf in die periode veel sterker gestegen dan per MKB-bedrijf.

Meerderheid van GO-budget gaat naar MKB-bedrijven

De Garantie Ondernemingsfinanciering (GO) die gericht is op het stimuleren van de verstrekking van bancaire leningen aan middelgrote bedrijven, is de afgelopen jaren onderbenut gebleven door de laagconjunctuur. In 2012 maakten 32 MKB-bedrijven gebruik van de GO en is 92% van het budget ten goede aan het MKB gekomen.

Van totaal TKI- en MIT-budget komt naar schatting meer dan 50% bij het MKB terecht

In 2014 is het beschikbare budget voor de MIT-regeling verhoogd naar 30 miljoen. Als geschat wordt dat 40% van het TKI-budget bij MKB-bedrijven terechtkomt, dan gaat in totaal 54% van het topsectorspecifieke budget naar het MKB. Bij een aanname van 30% daalt dit percentage naar 46%; bij een aanname van 20% naar 38%.

Slotconclusie

Overall wordt er in het bedrijvenbeleid zowel in het generieke beleid als het specifieke topsectorenbeleid aandacht aan het MKB besteed. Dit omdat het dynamische en innovatieve MKB een belangrijke rol wordt toegedicht, omdat het MKB een belangrijke economische bijdrage aan de economie levert, en omdat het MKB bepaalde knelpunten vaak sterker ondervindt dan het grootbedrijf. De aparte beleidsaandacht voor het MKB richt zich met name op de terreinen van innovatie en financiering. Van de middelen van het bedrijvenbeleid van het ministerie van Economische Zaken komt naar schatting twee derde ten goede van het MKB. Per regeling zijn er uiteraard verschillen, ook omdat bepaalde regelingen alleen voor het MKB toegankelijk zijn. Van de drie in dit rapport nader beschouwde regelingen komt naar schatting meer dan 50% (TKI/MIT), 72% (WBSO) en 92% (GO) van het beschikbare budget bij het MKB terecht.

Bijlagen

Bijlage 1 Literatuur

Agentschap NL (2011), FOCUS op speur- en ontwikkelingswerk. Het gebruik van de WBSO in 2011, Den Haag

Agentschap NL (2012), FOCUS op speur- en ontwikkelingswerk. Het gebruik van de WBSO/RDA in 2012, Den Haag

AWT (2013), Briefadvies: Eerste observaties uit de 'Balans van de topsectoren', 26 september 2013, Den Haag

AWTI (2014), Balans van de topsectoren 2014, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2011), Naar de top. Het bedrijvenbeleid in actie(s), 13 september 2011, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2012a), Bedrijvenbeleid in uitvoering, 2 april 2012, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2012b), Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid, 3 september 2012, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken (2013a), Bedrijvenbeleid in volle gang. Voortgangsrapportage Bedrijvenbeleid 2013, 2 oktober 2013, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken (2013b), Monitor bedrijvenbeleid: bedrijvenbeleid in beeld 2013, 2 oktober 2013, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken (2014a), Samen werken aan groei: bedrijvenbeleid op koers. Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2014, 9 oktober 2014, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken (2014b), Monitor bedrijvenbeleid 2014, 9 oktober 2014, Den Haag

Ministerie van Economische Zaken (2014c), Halfjaarlijkse rapportage inzake de benutting van het EZ-financieringsinstrumentarium, brief aan de Tweede Kamer, 14 oktober 2014, Den Haag

Ministerie van Financiën (2013), Toetsingskader Risicoregelingen en garanties: Garantie ondernemingsfinanciering (GO), Bijlage bij Aanbiedingsbrief bij rapport van Commissie Risicoregelingen en de kabinetsreactie, 17 september 2013, Den Haag

Rijksbegroting Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie 2011, 2012 en 2013, Den Haag

Rijksbegroting Ministerie van Economische Zaken 2014 en 2015, Den Haag

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Garantie Ondernemingsfinanciering, brochure, Den Haag

RVO (2013), FOCUS op speur- en ontwikkelingswerk. Het gebruik van de WBSO/RDA in 2013, Den Haag

Van der Wiel, Henry en Huib van der Kroon (2014), The policy of the Dutch government on top sectors, in: Entrepreneurship in the Netherlands. The Top sectors, Ministerie van Economische Zaken en Panteia, Zoetermeer, 29-48

Verhoeven, W.H.J., A.J. van Stel en N.G.L. Timmermans (2012), Evaluatie WBSO 2006-2010. Effecten, doelgroepbereik en uitvoering, EIM, Zoetermeer

Websites

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: www.rvo.nl

De resultaten van het Programma MKB en Ondernemerschap worden in twee reeksen gepubliceerd, te weten: Research Reports en Publieksrapportages. De meest recente rapporten staan (downloadable) op: www.ondernemerschap.nl.

Recente Publieksrapportages

A201437	20-02-2015	Algemeen beeld van het MKB in 2015
A201436	20-01-2015	Topsectoren: beeld en ontwikkeling. Update januari 2015
A201435	19-02-2015	Arbeidspositie van zzp'ers. Zzp-panel: resultaten eerste meting 2014
A201434	09-01-2015	Export- en Importindex MKB - Ontwikkelingen 2008-2012
A201433	06-01-2015	Monitor Inkomens Ondernemers - Editie 2014
A201432	22-12-2014	MKB regionaal bekeken 2014
A201430	17-12-2014	Topsectoren in beeld - Ontwikkelingen van de innovativiteit van de topsectoren 2012-2014
A201429	11-12-2014	Een innovatieve blik op de toekomst - Verwachtingen van het innovatieve mkb
A201428	11-12-2014	Succesvolle studentbedrijven. Met "kennis" en "kunde" naar "kassa"
A201427	12-11-2014	Innovatie in het MKB
A201426	17-12-2014	Business Angels in Nederland: alive and kicking!
A201425	23-10-2014	MKB-ondernemers en arbeidsbeperkten
A201424	27-10-2014	Stemming onder ondernemers in het MKB
A201423	30-09-2014	Kennisstromen in het MKB. Inzicht op basis van een MKB-kennis-input/outputmodel
A201422	15-09-2014	Bedrijfsfinanciering, zo kan het ook - Update 2014
A201421	12-08-2014	MKB: Een belangrijke speler in internationale waardeketens
A201420	27-05-2014	Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2014 en 2015
A201419	21-05-2014	De financiële positie van het MKB in 2014 en 2015
A201418	29-07-2014	Beelden van bedrijfscriminaliteit. Empirisch onderzoek op basis van 37 cases
A201417	25-04-2014	Entrepreneurship in the Netherlands, The top sectors
A201416	01-05-2013	Omvang en prestaties van het MKB in de topsectoren
A201415	16-04-2014	Monitor Inkomens Ondernemers Editie 2013
A201414	01-04-2014	Financieringsproblemen in de binnenvaart
A201413	03-04-2014	Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen van zzp'ers, Resultaten zzp-panel meting II 2013
A201412	07-04-2014	Innovatie in de agrarische sector. De verschillende innovatievormen in beeld
A201411	13-03-2014	Bedrijfsoverdrachten in een periode van recessie en vergrijzing
A201410	06-03-2014	Ondernemendheid in de culturele sector
A201409	27-02-2014	Topsectoren in beeld – Beleving van het ondernemingsklimaat - meting voorjaar 2013 -
A201408	18-02-2014	Monitor vrouwelijk en etnisch ondernemerschap 2013
A201407	25-02-2014	Inkomens Zelfstandigen 2013
A201406	11-03-2014	Samenwerken bij vernieuwing in de topsectoren
A201405	13-02-2014	Lokale lasten voor bedrijven
A201404	08-02-2014	De effecten van de topsectoren op de bredere economie
A201403	04-02-2014	Wat drijft MKB ondernemers
A201402	20-02-2014	Gebruikersinnovatie in het MKB

A201401	27-02-2014	Topsectoren in beeld. Ontwikkeling van de innovativiteit van de topsectoren in najaar 2012-voorjaar 2013
A201374	14-01-2014	MKB Rating: Smaakt naar meer, onderzoek naar bekendheid en gebruik van ratings door MKB-bedrijven
A201373	07-01-2014	Vertrouwen in eigen bedrijf keldert: ondernemersvertrouwen door de jaren heen
A201372	10-04-2014	Aankomende en opkomende challengers in de topsectoren
A201371	17-3-2014	Samenwerkingskenmerken van challengers in de topsectoren
A201370	19-12-2013	Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2013 en 2014
A201369	23-12-2013	Ondernemen in de horecasector 2013
A201368	23-12-2013	Ondernemen in de groothandelsector 2013
A201367	23-12-2013	Ondernemen in de overige dienstverlening 2013
A201366	23-12-2013	Ondernemen in de bouwsector 2013
A201365	23-12-2013	Ondernemen in de transportsector 2013
A201364	23-12-2013	Ondernemen in de autosector 2013
A201363	19-12-2013	Bijdrage van buitenlandse werknemers aan innovatie in het MKB
A201362	23-12-2013	Ondernemen in de zakelijke dienstverlening 2013
A201361	23-12-2013	Ondernemen in de metaalelektro 2013
A201360	23-12-2013	Ondernemen in de voedings- en genotmiddelenindustrie 2013
A201359	23-12-2013	Ondernemen in de detailhandel 2013
A201358	17-12-2013	De grijze ondernemer. Internationale vergelijking van de grijze ondernemer
A201357	11-02-2014	Nulmeting studentbedrijven
A201356	18-03-2014	Toekomst van de maakindustrie. Knowledge based capital!
A201355	10-12-2013	Opleiding en scholing van zzp'ers – Resultaten zzp-panel meting I van 2013
A201354	26-11-2013	Internationale benchmark ondernemerschap 2013. Tabellenboek
A201353	19-11-2013	Topsectoren: beeld en ontwikkeling. Update oktober 2013
A201352	28-01-2014	Technologische en sociale innovatie in een concurrerende markt
A201351	21-11-2013	Innovatie en internationalisering in het MKB
A201350	12-11-2013	Innovatie in het MKB, ontwikkelingen in de periode 2002-2013
A201349	31-10-2013	Fulfilment van online verkoop
A201348	15-10-2013	De overheid als klant van het MKB
A201347	26-09-2013	Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2013 en 2014
A201346	08-10-2013	De innovativiteit van het MKB in 2013
A201345	19-09-2013	Monitor buitenlandse investeringen MKB
A201344	14-11-2013	Sectorale veranderingen in de Nederlandse economie
A201343	03-04-2013	Geen vertrouwen ondernemers in het economische beleid - Najaar 2013
A201342	12-09-2013	Verschillen tussen uitzendondernemingen
A201341	17-10-2013	Economische effecten verlaging van de administratieve lasten voor het bedrijfsleven
A201340	19-08-2013	Exportindex MKB. Ontwikkelingen 2008-2011
A201339	22-08-2013	Topsectoren: beeld en ontwikkeling. Update augustus 2013
A201338	12-09-2013	Bedrijfsfinanciering: zó kan het ook!
A201337	03-09-2013	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid 1998-2012
A201336	27-11-2013	Inkomens Zelfstandigen 2012